

פרשת בא תשפ"ד

כתבי תלמידים לא מוגה

שיחת מורינו המשגיח הגה"צ ר' דוד מנחם שניידר שליט"א

האדם חופשי בדימונו

רבינו ישראל מסלנט פותח את איגרתו הגדולה, איגרת המוסר, עם משפט השופך אור גדול על הרבה דברים שתומים, "האדם חפשי בדימונו, ואסור במושכלו" - כך הקב"ה ברא את האדם, הבחירה מעמידה את האדם במצב שונה, הוא מרגיש - "דימונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו, בל יחת מהעתיד הודאי, עת יפקוד ה' על כל מפעליו". לא ניכנס לכל אריכות דבריו, אך היסוד הוא "האדם חופשי בדימונו ואסור במושכלו", זהו עניין כללי, אך נשתדל לבאר בזה את יסודות האמונה ביציאת מצרים, ובעיקר ניישב בזה דבר מופלא בדברי הרמב"ן הידוע בסוף פרשת בא (שמות יג, טז).

הרמב"ן מקדים, "הנה מעת היות עובדי גילולים בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון", כבר בדור אנוש נכדו של אדם הראשון - יציר כפיו של הקב"ה שמכריז "בראשית ברא אלוקים", החלו לכפור למרות שאף אחד לא יכול לומר שהוא ברא את עצמו, זהו "האדם חופשי בדימונו", בדימיון אפשר לברוח מהמציאות, וכך ממשיך הגרי"ס "אוי לדמיון, אויב הרע הלזה", הדימיון מוביל את האדם לא להתבונן ולהתעמק. האדם רץ עם הדימיון, ומי יודע לאיזה הרי חושך הוא יגיע. זהו עניין הבחירה.

על כך איתא (פסחים דף קטז:), "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", מצד שובבות האדם וכפי שמכנה זאת הגרי"ס, הוא רוצה לעקור את השורש, את המושכל הראשון שלו. מי שרוצה לחיות עם המציאות, עם האמת, אם תראה את עצמך כאילו יצאת ממצרים תתחבר לקב"ה. זהו מבט כללי, ניכנס יותר.

ד' לשונות של גאולה

יש ארבע לשונות של גאולה (שמות ו, ו-ז), "והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי". אלו ארבעה שלבים בגאולה, "והוצאתי", יציאת הגוף משעבוד מצרים, אנו עבדי ה' ולא עבדי פרעה. "והצלתי", זכו להתנער מטומאת מצרים ערוות הארץ, ובגדר "מאשפות ירים אביון" (תהילים קיג, ז). "וגאלתי", כלל ישראל עלו לדרגת "גאולים בעצם", יצאו לחירות עולם. הרמב"ן בהקדמתו לחומש שמות מבאר, כדי להיגאל לא מספיק לצאת מהשעבוד, צריך אף להגיע למעלת אבותם. זהו גאולת עולם. "ולקחתי אתכם לי לעם", זהו מתן תורה.

נשתדל לבאר יותר. ארבע לשונות של גאולה אינם דימיון, זו מציאות של חיבור לאמת, לתורה הקדושה. מכאן כלל ישראל נקראים עם ה'. האבן עזרא (שמות כ, ב) מביא את קושיית רבי יהודה הלוי, מדוע בעשרת הדיברות נזכר "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא נזכר שבראתיך או שבראתי את העולם? הדברים ארוכים, אך במילה אחת הם הם הדברים. בבריאת העולם הקב"ה ברא אותנו, אך ביציאת מצרים נוצרה מציאות של קשר עם בורא העולם, זהו עומק בריאת העולם.

יסוד כל המצוות

באמונה בבורא העולם ובהרגשת המציאות שהקב"ה הוציא אותנו מבית עבדים, בדרגת אמונה ד"וידעת היום והשבת אל לבבך" (דברים ד, ט), אפשר להילחם עם הדימיון שמוביל את האדם, להילחם עם התאוות וכוחות יצר הרע שמכניסים את האדם לשטויות. אף יסוד זה נמצא בדברי הרמב"ן (שמות יג, טז) בסוף פרשת בא, "כוונת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו", בברכת המצוות אומרים "אשר קדשנו במצוותיו וצונו", המצוות מקדשות את האדם, בעשיית דבר ה' ורצונו מתקשרים לקב"ה. האמונה לבדה בבורא העולם אינה מספקת, צריך לקיים את המצוות, ואף להודות לקב"ה על האמונה בעצמה. על האפשרות להתקדש להתחבר ולהתקשר לקב"ה.

בזה יש שפירשו את הפסוק (בראשית טו, ו) בברית בין הבתרים, "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה", הקב"ה החשיב לאברהם אבינו כצדקה את הזכות להאמין. אנו צריכים לדעת, אשרנו שזכינו להרגיש את יציאת מצרים ולהתקשר אליה, "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". זכינו להיות מיוצאי מצרים, מהזוכים להיות עם ה'. זהו דרגת כלל ישראל.

אמונה בחוש

מוסיף הרמב"ן, "ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה" - יסוד התורה כולה הוא הניסים הנסתרים, הניסים המפורסמים הם היכי תמצי להגיע להכרה בנסים הנסתרים. ודאי שהאמונה בנויה על יציאת מצרים שהיא ניסים מפורסמים. במתן תורה הקב"ה פתח את שבעת הרקיעים ואמר "אנכי ה' אלוקיך", והביא אותנו לידי אמונה בחוש המפקיעה מהדימיון, אך המטרה היא להגיע לידי "יוצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד), הדרגה האמיתית היא לחיות עם אמונה, לקיים מצוות. ללמוד את התורה הקדושה, להיפגש ולקלוט דבר ה'. הדרך לזה היא על ידי הניסים המפורסמים, זהו הבסיס של "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

נוסיף הבנה נוספת שהתחדשה לי בימים אלו. הרמב"ן מוסיף בדבריו, "וכאשר ירצה האלוקים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם", בנס או מופת יתנפצו כל האידיאולוגיות בבריאה. השאלה הנשאלת היא, בשלמא לדור יוצאי מצרים הקב"ה עשה אות ומופת, ומה איתנו?

בפשטות יש לבאר, הקב"ה קובע הדורות מראש, רואה מי ששואף מוכן ומעוניין לקבל עול מלכות שמים, ועושה איתו אותות ומופתים כאז. זה נכון, אך נראה להוסיף בזה עומק ששייך לנו מאוד. בתפילת שמונה עשרה אנו אומרים, "אלוקינו ואלוקי אבותינו, אלוקי אברהם, אלוקי יצחק, ואלוקי יעקב". בפשטות מפרשים, אלוקי האבות הקדושים שהאמינו בקב"ה, וכך מספיק לכוון בתפילת שמוע", אולם אין זה עומק הדברים.

יחוד ה' אצל האבות

"אין קורין אבות אלא לשלשה" (ברכות דף טז ז:), "האבות הן הן המרכבה" (בראשית רבה מז, ו). דוד המלך אף שאינו מהאבות זכה להיות רגל רביעי במרכבה כיון שלא ענה לשמעיה בן גרא שחירף אותו (עיין שמירת הלשון שער התבונה, ח), אך לא שיאמר עליו אלוקי דוד. רק האבות זכו שיאמר עליהם אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב.

בהקדמה זו נגיע להבנה נוספת בדברי הרמב"ן "וכאשר ירצה האלוקים בעדה או ביחיד". יש כאן שני אופנים, כלל ישראל עם ה' זכו שיחול עליהם בכללות שמו יתברך, אלוקי אבותינו. יחוד ה' ושלמותו מתגלה על ידי כלל ישראל ביציאת מצרים ומתן תורה. הקב"ה ייחד שמו על ישראל, עם ה' המה. הקב"ה ייחד שמו גם על יחידים, על האבות הקדושים. אמנם אברהם גם זכה שבך חותמין, מגן אברהם שבזה אנו מתפללים על הגאולה העתידה, אך האבות זכו כל אחד ואחד בפרטות שיתגלה בהם יחוד ה' בדרגה השלימה והמיוחדת, בכך הם בנו את חלקם בבניין עם ישראל, עד כדי שאפשר לומר עליהם אלוקי אברהם יצחק ויעקב.

יחוד ה' בכלל ישראל

ביחוד ה' שהתגלה על כלל ישראל, עם ה'. הגילוי אינו רק על יוצאי מצרים, כל מי שכלול בהמשך כלל ישראל נכלל בגילוי יחוד ה' על ידי כלל ישראל. גם אנו שקיבלנו את מסורת כלל ישראל, ובמיוחד בליל הסדר בו יש חיוב לספר לבנך ובן בנך, שייכים בגילוי יחוד ה' של יציאת מצרים. ודאי שליל הסדר הוא חלק מיוחד בגילוי יחוד ה', אך גם בלעדיו. כלל ישראל מקיים את המצוות ולומד את התורה, בזה הוא מתחבר לגילוי יחוד ה' שהתגלה ביציאת מצרים.

אף הגרים נכללים ביוצאי מצרים, מובא בשם הגר"א, הקב"ה סיבב אצל כל אומה ולשון ושאל אם מוכנים לקבל את התורה, והאומות סירבו מלבד כלל ישראל שהסכים. אך האומות בכללות סירבו, בתוכם היו יחידים שרצו לקבל את התורה, נתן להם הקב"ה את האפשרות להצטרף לכלל ישראל במילוי תנאים מסוימים כמילה טבילה לשם גירות. ואגב, בעניין זה יש רמב"ם (דעות ו, ד) מעניין הפוסק, "אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ריעים, ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה (דברים י, ט) "ואהבתם את הגר".

הקב"ה ייחד שמו על כלל ישראל לדורותיו במתן תורה, שם נעשו לעם ה'. לכך "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", בהרגשת כאילו הוא יצא ממצרים, נכללים ב"וצדיק באמונתו יחיה", מרגישים את הניסים הנסתרים, וממילא עמהם נעשו האותות ומופתים של יציאת מצרים.

יקראוני ואענם

נוסיף נקודה נוספת. יש רמב"ן שאינו מפורסם, הנותן חיזוק גדול. הרמב"ן (שמות ג, ה) מבאר שהגילוי למשה רבינו בסנה הוא דרגת גבוהה מאוד, ומביא על שמו יתברך "אהיה אשר אהיה" (שמות ג, יג) מהמדרש (שמות רבה ג, ה), "אמר רבי שמעון בשם רבי סימון, אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך וביניהם, כשתתן להם התורה ותאמר להם (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלוקיך". "אלוקי אבותיכם שלחני אליכם", אותה שעה נתברר משה על עסקיו, שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם" - היו במצרים אנשים שהבינו בעניינים עמוקים, לכך משה רבינו הוצרך לשאול מה שמו יתברך, מהו ההשגה והדרגה בה יתגלה אליהם הקב"ה במתן תורה - "באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול".

"והנה ענהו האלוקים אהיה אשר אהיה, אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בצרות אחרות... והכונה להם בזה, כי משה אמר לפניו יתברך, ואמרו לי מה שמו, שיגיד להם השם שיוורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה, והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי, אין להם צורך לראיה אחרת" - לזה אין צורך להגיע להשגות הגבוהות ביותר

בשמות הקדושים - "כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם" - "והיא הראיה הגדולה שיש אלוקים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ. וזה פירוש נכון באגדה זו" - אין לנו מושג מהו יהודי, עם ה'! הקב"ה קורא את שמו עלינו! מציאות זו תחבר אותנו עם הקב"ה בדרגה שנוכל למשש אותה, "יקראוני ואענם".

מציאותו של היהודי היא הפקעה לדימיון. בזה נרגיש "אשרנו מה טוב חלקנו". אין צורך במופתים, עם התורה הקדושה והתפילה אפשר להתחבר ולהרגיש את בורא העולם. הקירבה הזו נותנת רוממות. ה' יתן שנוכה באמת להשתדל להתבונן ולהרגיש, ללכת מחיל אל חיל בתורה ויראת שמים, ולהתקרב אליו יתברך.